

Izboljšave elektronskih slovarjev

■ IZVLEČEK

Članek obravnava možnosti za izboljšavo slovarjev z vidika prevajalca. Slovarji so osnovni pripomočki pri delu prevajalcev, v zadnjem času se jim pridružujejo tudi dvojezični korpusi. Danes dostopni slovenski elektronski slovarji so nastali iz izdelkov, ki so bili prvotno narejeni za knjižno obliko, nato pa so bili ti slovarji navadno po liniji najmanjšega odpora predelani v računalniške programe. Elektronski slovarji bi lahko omogočali bistveno več kot knjižni slovarji: iskanje po celotnem besedišču v slovarju, iskanje podobnih besed, terminološko analizo besedila, uporabo korpusa za primere rabe, dinamično povezavo med slovarjem in korpusom, stalno dopolnjevanje slovarja namesto priprave popolnoma novih slovarjev vsakih nekaj desetletij. Kot primer praktične uporabe predlaganih načel je na kratko predstavljena terminološka zbirka Evroterm.

KLJUČNE BESEDE: terminološka zbirka, spletni slovar, korpus, stalne izboljšave, iskanje po celotnem besedilu, Evroterm

■ ABSTRACT

Improving Electronic Dictionaries

The article presents some possibilities for improving dictionaries from the translator's point of view. Dictionaries, glossaries and terminology databases (recently, parallel corpora as well) are the basic tools for translators. The existing Slovenian electronic dictionaries are based on dictionaries in book form – the data from those books were usually transformed into computer software using the line of least resistance. However, electronic dictionaries could provide more functionality than books: full-text search, fuzzy search, terminological text analysis, corpus as a source of collocations, dynamically linked dictionary and corpus and continuous improvements of the dictionary, instead of new dictionary projects every few decades. The Evroterm terminology database is presented as an example of practical use of the proposed improvements.

KEYWORDS: terminology database, on-line dictionary, corpus, continuous improvements, full-text search, Evroterm

UVOD

Če razvoj slovarjev primerjamo z razvojem avtomobilov, smo sedaj v tisti fazi, ko je Carl Benz izpregel konje izpred kočije in nanjo namestil motor, zdaj pa se ponosno prevaža naokoli. Slovarji danes v Sloveniji praviloma najprej izidejo v knjigi, potem pa jih računalnikarji pretvorijo v elektronsko obliko (Anžlovar 2004) – najprej torej izdelamo kočijo, potem odžagamo oje in kočijo predelamo tako, da je nanjo mogoče namestiti motor.

V prihodnosti bo treba postopek povsem spremeniti: kočija in avto sta dva različna izdelka, zato ju je treba snovati in izdelovati ločeno; slovarji v knjižni

obliki naj bodo za bibliofile, prevajalci pa večinoma potrebujejo slovarje v elektronski obliki in pri sestavljanju takih slovarjev je treba čim bolj izkoristiti vse možnosti informatike. Potem se ne bo dogajalo to, da po angleško-slovenskem slovarju ne moremo iskati slovenskih besed (npr. *Veliki angleško-slovenski slovar* na CD-ju), in potem bo preprosto graditi večjezične slovarje. Primeri rabe, kolokacije in izjeme ne bodo omejeni na znanje ali prepričanje sestavljavcev slovarja, temveč jih bo slovar samodejno potegnil iz korpusa.

IZBOLJŠAVE SLOVARJEV

Iskanje po celotnem besedilu

Prvi elektronski slovarji so bili knjige, pretvorjene v elektronsko obliko – taki so pri nas npr. Amebisovi slovarji (<http://www.amebis.si>): vsebina elektronske verzije *Velikega angleško-slovenskega slovarja* je enaka vsebini knjige s tem naslovom, le iskanje je hitrejše, ker ni treba obračati strani. Večja preglednost je dosežena z uporabo različnih barv za iztočnico, prevode in besedne zveze, možno je iskanje v polju zadetkov, na poljubnem strokovnem področju in po primerih rabe, lahko se dodajajo opombe – in ob še nekaterih manjših dopolnitvah se tu napredek tako rekoč konča.

Manjka pa najpomembnejša izboljšava – čeprav bi jo bilo mogoče narediti povsem preprosto: **namesto da je iskanje omejeno samo na angleške iztočnice, bi lahko iskali tudi po slovenskih prevodih besed in besednih zvez.** Programerji znajo rešiti to nalogo, a najbrž založnik meni, da bi imel slovar s tem večjo vrednost, kot so mu jo bili pripravljeni dodeliti, saj bi nenadoma postal tudi slovensko-angleški slovar. Dva slovarja za ceno enega na trgu, kjer skoraj ni konkurence – to pa res nima smisla!

Iskanje podobnih besed

Pri pisanju občasno nastajajo napake; lahko zaradi tipkanja ali pa, ker si človek napačno zapomni zapis besede. Med pisanjem v urejevalniku besedil nas črkovalnik opozori na morebitno napako; če želimo, nam predlaga (po njegovem mnenju) pravilno besedo. Pri iskanju besede v slovarju pa v takem primeru sploh ne dobimo zadetka. **Kadar elektronski slovar ne najde besede, ki jo vtipkamo, bi bilo prijazno do uporabnika, če bi program prikazal tudi zadetke, ki so podobni iskani besedi.** (Tak način iskanja (»približno iskanje«) je mogoče uporabljati pri Amebisovi elektronski različici Nemško-slovenskega slovarja Igorja Antiča.)

Korpusi

Pripomoček, katerega korist prevajalci spoznavajo šele v zadnjih letih, so korpusi prevodov. Uvod v korpus je npr. v (Hirci 1999).

Slovar in korpus se zdita povsem različna izdelka: v slovarju so podatki urejeni po abecedi, korpus pa je neurejena zbirka in šele ob izpisu rezultatov iskanja dobimo iz nje po svoje urejen izvleček. V resnici je (vsaj z vidika prevajalca) podobnost med slovarjem in korpusom precej večja, kot se zdi na prvi pogled: če kot najosnovnejšo obliko slovarja vzamemo **glosar, v katerem vsaki besedi v prvem jeziku ustreza beseda v drugem jeziku, je to najenostavnejša oblika korpusa**. Po drugi strani pa bi v dovolj velikem dvojezičnem korpusu našli vse besede iz slovarja, le preslikave med besedami moramo poiskati sami – več o tem je npr. v (Vintar 2003) – **korpus torej lahko obravnavamo kot neke vrste neurejen glosar ali glosar z veliko količino šuma**.

Ponavadi se korpusi in slovarji obravnavajo ločeno – na spletu je na voljo npr. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* in korpus *Nova beseda*, ki vsebuje tudi slovensko leposlovje. Smiselno bi bilo, da bi bile ob zadetkih iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika narejene povezave na primere iz korpusa slovenskega leposlovja – tako bi videli, kako se iskana beseda uporablja v knjižnem jeziku, namesto tega pa je na spletu ista verzija slovarja z enakimi primeri, kot so jih v knjižno obliko vnesli sestavljavci slovarja. Enako stanje je na CD-ju.

Razumljivo je, da je v knjižni obliki slovarja število primerov rabe omejeno, saj smo omejeni z naravo medija – odvisno od debeline papirja je mogoče knjigo kolikor toliko neproblematično uporabljati, če obsega do približno 2000 strani. Če je slovar preobširen, postane pretežek. To težavo rešimo tako, da slovar izide v več zvezkih – a tudi tu se pri praktični rabi hitro pojavi meja. Pri računalniških medijih je ta omejitev nekaj redov velikosti višja – ste poskusili izračunati, koliko znakov je v (Grad 1997)? V knjigi je skoraj 1400 strani, na strani je 5000 do 6000 znakov, in če ta podatka zmnožimo, dobimo od 7 do 8,4 milijona znakov, to pa je le odstotek kapacitete CD-ja!

Ena od osnovnih umetnosti sestavljanja slovarjev je torej tudi izbira ustreznih primerov rabe (več o tem je v (Drstvenšek 2003)). Pri tem lahko nastane več težav:

- vsak avtor ima omejeno znanje in nekaterih primerov ne vključi v slovar (pogosto izpadejo novejšje besedne zveze – prav te pa bi bile za uporabnike slovarja najzanimivejše);
- morda poskuša avtor dokazati kako svojo hipotezo in izbere tiste primere, ki potrjujejo njegovo mnenje, nasprotnih pa ne uvrsti v slovar;
- avtorji slovarjev so običajno ljudje z večdesetletnimi izkušnjami – zato se v slovarju znajdejo tudi besede in besedne zveze, ki so v sodobni rabi redkejšje.

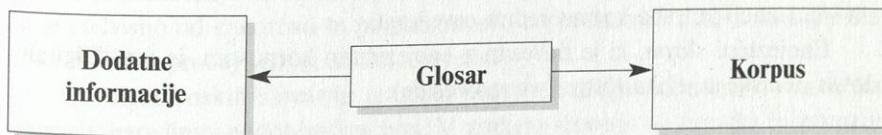
Te probleme rešimo, če sestavimo korpus in slovar priredimo tako, da išče primere rabe neposredno v korpusu – če je korpus sestavljen uravnoteženo in če kakšni primeri niso namenoma odstranjeni, bi morali dobiti dejanske primere rabe. Dejstvo je, da se zaradi velike količine podatkov v korpusu pojavljajo napake, vendar iz množice zadetkov – kljub morebitnim napakam – navadno lahko izluščimo pravilo.

Korpus v povezavi s slovarjem

Iz knjižnih izdaj slovarjev smo navajeni, da so primeri rabe navedeni statično – v knjigah ne more biti drugačnega načina prikaza. Pri elektronskem slovarju pa je smiselno, da je povezava med iztočnico in primeri rabe dinamična – vzpostavi se šele pri iskanju.

Z vidika prevajalca lahko na splošno rečemo, da posamezen zapis v slovarju sestavljajo trije deli (slika 1):

- **glosar** (prevod iztočnice v prvem jeziku v besedo v drugem jeziku),
- **dodatne informacije** o iztočnici (odvisno od besedne vrste, jezika, obsega slovarja in ciljnih uporabnikov); seznam podatkov, ki naj bi jih vsebovala terminološka zbirka, je naštet v standardu *ISO 12616*;
- **primeri rabe** – tu je najenostavneje uporabiti kar korpus prevodov; tudi tu lahko navedemo dodatne podatke: zanesljivost prevoda, področje, vir, celotno besedilo ipd.

Slika 1: Posamezni elementi slovarja in povezave med njimi

V takem sistemu imamo lahko dve smeri iskanja:

- 1) *glosar* → *dodatne informacije* → *korpus*: uporabnik pogosto ne potrebuje vseh podatkov, zato je smiselno, da se mu informacije odpirajo postopno: najprej iz glosarja dobi seznam iztočnic (lahko tudi s prevodi), ki ustrezajo iskanemu kriteriju, ob kliku izbrane besede dobi dodatne informacije, ob ponovnem kliku pa primere rabe (seznam zadetkov iz korpusa z besedili v izvirnem in ciljnim jeziku). Obstajajo še druge možnosti, način izpisa pa je odvisen od izvedbe slovarja (v slovarju, ki je nameščen na računalniku uporabnika, se lahko izvajajo zahtevnejše operacije kot v slovarju, ki je na spletnem strežniku), namena slovarja, količine informacij in predvidene običajne poti iskanja.

2) *glosar* → *korpus* → *dodatne informacije*: v slovarjih je vedno omejena množica besed; če je slovar splošen, v njem manjkajo strokovni izrazi, če je omejen na neko strokovno področje, pa v njem ni splošnih izrazov, zato se vedno zgodi, da kakega pojma ne najdemo. Ob primerno velikem korpusu pa je zelo verjetno, da je vsaj nekaj iskanih pojmov v korpusu, zato je smiselno iskanje omogočiti tudi v drugi smeri in uporabnik iz okolice iskane besede ugotovi pomen neznane besede. Če pa je iskana beseda tudi v glosarju, je smiselno, da ob njej uporabniku ponudimo še pot do dodatnih informacij o tem pojmu.

Z vidika prevajalca ima povezava slovarja in korpusa tele **prednosti**:

- več načinov iskanja,
- večja verjetnost, da najde pomen iskane besede,
- več podatkov o iskani besedi,
- hitrejša in lažja iskanje.

Pomanjkljivost tega načina je predvsem v rabi korpusa. V dobrem korpusu je več deset milijonov besed. Vseh podatkov v korpusu ni mogoče preveriti (oziroma bi bilo to preverjanje predrago), zato so v korpusih napake; praviloma je v korpusih več napak kot v slovarjih. Uporabnike je treba opozoriti na to – če se kak zadetek zelo razlikuje od drugih, je možno, da ne gre za izjemo, temveč za napako in takrat mora uporabnik preveriti podatek še v kakem drugem viru. Pripombe uporabnikov o napakah so zelo dobrodošle in na podlagi teh povratnih informacij je treba korpus redno osveževati.

Enojezični slovar, ki je povezan z enojezičnim korpusom, je npr. Digitalni slovar nemškega jezika (<http://www.dwds.de>).

Terminološka analiza besedila

Iskanje, pri katerem v iskalno okence vpišemo besedo, so računalnikarji prevzeli od iskanja po slovarjih v knjigah in je uporabno, če nas zanima pomen majhnega števila besed. Realno življenje strokovnega prevajalca pa je (lahko) povsem drugačno: prevajalec ob besedilu pogosto dobi navodilo: »Upoštevajte terminologijo iz našega glosarja.« Že če je v glosarju nekaj sto besed, ki jih prispeva več prevajalcev, glosar pa se stalno dopolnjuje, je nemogoče na pamet vedeti vse izraze. V takih primerih nam vsaj malo pomagajo prevajalska orodja, kot je npr. Trados (meni Tools => Translate => Translate terms). Prevajalec pa si želi več: program bi moral analizirati izvirno besedilo, označiti, kateri izrazi so v terminološki zbirki, s klikom pa bi uporabnik dobil terminološke podatke o njih (po želji seveda v povezavi s korpusom). Tak analizator bi bil precejšen korak naprej v primerjavi z

iskanjem posamezne besede. Namesto strojnega prevajanja, pri katerem pogosto dobimo povsem neuporabne rezultate, bi bil za prevajalce torej zelo uporaben pripomoček, ki bi se ustavil korak pred strojnim prevajanjem.

Prikaz na zaslonu

Pri iskanju v slovarjih in korpusih običajno dobimo veliko količino podatkov. Te je treba urediti in na zaslonu prikazati tako, da uporabnik čim prej najde iskano. Poleg smiselne razporeditve so **osnovna pomoč pri tem barve** – različne informacije naj bodo različno obarvane, manj pomembni podatki so preprosto v črni barvi. Pomoč barv pri uporabi slovarja je razvidna že iz Amebisovih slovarjev. Pri korpusu je uporabniku v pomoč, če so posamezne enote jasno ločene druga od druge in če je iskana beseda pobarvana (če je natisnjena samo krepko – kot je npr. v korpusu *SVEZ-IJS* –, jo je na gosto popisanem zaslonu težje najti). **Pri vzporednem dvojezičnem korpusu je lažje najti ustreznico v obeh jezikih, če sta izpisa v obeh jezikih vzporedna.** Pri zaporednem izpisu zaradi daljše poti, ki jo mora opraviti oko, vzporejanje traja dalj časa, kar vidimo, če primerjamo korpus *SVEZ-IJS* z *Evrokorpom*. Dodatna pomoč uporabniku je, če je v izpisu zadetkov iz korpusa pobarvan tudi prevod iskane besede (če ga program najde v glosarju).

Stalne izboljšave

V preteklosti je bil način dela tak, da se je zbrala ekipa, naredila slovar in ta je (odvisno od kakovosti in pomembnosti) nespremenjen doživel nekaj ponatisov in bil naprodaj več let ali celo desetletij.

Pri elektronskih slovarjih je lahko postopek drugačen: osnovno različico slovarja naredimo podobno kot prej. V vsakem slovarju so napake in pomanjkljivosti, tudi če je narejen še tako skrbno. S spremembo knjižne verzije slovarja so veliki stroški (poleg očitnih stroškov s pripravo in tiskom nove izdaje se pojavi še nekaj vprašanj: kdo bi kupil preostalo naklado stare izdaje z napakami, če je na voljo novejša različica; kako pogosto (ali pri kolikšnem številu napak) izdajati osvežene verzije ipd.). Pri elektronskih slovarjih so te težave rešene s samo naravo medija, saj je strošek za CD bistveno nižji od stroškov tiska knjige, še vedno pa so težave, ker obstaja več različic slovarja. Vse se bistveno poenostavi z uporabo interneta: **če je slovar na spletu, moramo osveževati podatke le na enem mestu, vsak uporabnik pa ima vedno na voljo najnovejšo različico.** Ker ljudje nimajo vedno pri roki računalnika v povezavi z internetom, je smiselno omogočiti dostop do slovarja tudi z mobilnim telefonom.

V proizvodnji že več desetletij uporabljajo načelo *Demingovega kroga stalnih izboljšav* in to idejo lahko smiselno uporabimo tudi pri razvoju slovarjev.

Vsebinske izboljšave

Pri osveževanju gre za več opravil:

- popravljanje napak,
- dodajanje novih iztočnic,
- dodajanje novih pomenov že vključenim iztočnicam,
- označevanje pojmov, ki sčasoma zastarijo.

Na najočitnejše napake nas opozorijo uporabniki slovarja, postavi pa se vprašanje, katere iztočnice dodajati v slovar. Tega se lahko lotimo na različne načine.

- 1) Če pri takem projektu sodeluje računalnikar, bo trdil, da se v računalništvu pojavlja največ novih besed, zato je najpomembneje dodajati te besede. Strokovnjaki iz drugih ved imajo lahko drugačne utemeljitve: pravnik bo trdil, da se slovenski in angleški pravni red že v osnovi bistveno razlikujeta in je zato treba v slovarju to razliko čim bolj osvetliti; predstavnik kake humanistične stroke bo morda trdil, da slovarja z njegovega področja sploh ni in mora biti zato v splošnem slovarju več tovrstnega besedišča. Razmerja med novimi besedami z različnih področij je pri takem načinu zelo težko določiti.
- 2) Druga možnost je, da uporabimo čim večji korpus, izračunamo frekvenco pojavljanja besed in dodajamo besede, ki se pojavljajo večkrat. Pri tem postopku nekako avtomatiziramo prej omenjeno idejo, a zadeva deluje le, če se korpus stalno osvežuje – v starem korpusu ne moremo najti novih besed. (Lönneker 2004) predlaga, da pri takem dopolnjevanju kot vir za nove besede uporabimo korpus literarnih virov.
- 3) Tretja možnost je najpreprostejša in najbolj demokratična, seznam besed, ki jih je treba dodati, pa se ustvarja kar sam: **dodajamo tiste besede, ki jih uporabniki niso našli v delujoči verziji slovarja**. Vsak slovar je praviloma narejen zato, da bi ga uporabljali drugi ljudje, ne avtorji slovarja. V (Jakopin 2004) je navedena možnost, da analiziramo dnevnik spletnega strežnika. Pogosto (vsakodnevno) osveževanje slovarja razen pri redkih izjemah (npr. dopolnjevanje terminološke baze med prevajanjem zelo obsežnega besedila) ni izvedljivo zaradi prevelikih stroškov. Če pa se osveževanja lotimo le enkrat na leto, lahko pri zelo obiskanih strežnikih nastanejo težave, ker se dnevniške datoteke izredno napihnejo (npr. na strežniku www.gov.si se vsakih deset dni ustvari približno 1 GB dnevnika). Boljša rešitev je, da program, ki išče po slovarju, sam v datoteko zapisuje besede, ki jih ni v trenutno delujoči različici slovarja. Najpogostejše besede s tega seznama so prvi kandidati za dopolnitev slovarja.

Na to, da je treba pregledati podatke tudi z vidika zastarevanja besed, redkeje pomislimo – a je pri takem načinu dela treba biti pozoren tudi na to. S to temo se ukvarja npr. (Brookes 2004).

Z rednim osveževanjem podatkov lahko precej odpravimo pomanjkljivosti zaradi napak v slovarju in korpusu.

Tehnične izboljšave

Tehnične postopke osveževanja (pretvorba zapisa, prenos podatkov med strežniki, statistične obdelave) je večinoma mogoče avtomatizirati. Pogostost osveževanja je odvisna od tega, koliko novih ali spremenjenih podatkov se pojavi v časovni enoti – osveževanje je lahko vsakomesečno, vsakotedensko ali celo vsakodnevno.

Poleg vsebine slovarja lahko spreminjamo tudi funkcionalnost programa – nove funkcije so na voljo vsem uporabnikom od trenutka, ko jih uvedemo.

Res je, da se s tem pojavijo dodatni stroški, vendar je vrednost slovarja bistveno večja, saj vsak trenutek vsebuje ažurne informacije in zato ne zastari. Velike zagonske stroške imamo samo ob prvi pripravi slovarja.

Redno osveževanje podatkov uporablja npr. Telekom pri telefonskem imeniku: kmalu po tem, ko priključi novega naročnika, so njegovi podatki na voljo na spletu.

Varstvo intelektualne lastnine

V pripravo slovarjev je vložena bistveno več dela kot npr. v pisanje romana, zato je prodajna cena ustrezno višja, zaradi tega pa se pogosteje pojavi problem nedovoljenega kopiranja. Slovarja v knjižni obliki nima smisla kopirati, saj bi bila cena tega enaka ali celo višja od cene v knjigarni, poleg tega je tak slovar težje uporabljati (trenutno zanemarimo, da knjig brez privoljenja avtorja ali založnika sploh ni dovoljeno kopirati). Amebisovi slovarji na CD-jih so sicer zaščiteni tako, da jih je mogoče namestiti le na en disk, vendar je to zaščito mogoče obiti (opis postopka najdemo celo na internetu). Če se držimo pravil, ki jih predpisuje založnik, pa zabredemo v drugačne težave:

- denimo, da imam namizni in prenosni računalnik, uporabljam pa le enega naenkrat; pri takem načinu zaščite mi ena licenca za elektronski slovar ne zadostuje;
- denimo, da se mi pokvari disk, na katerem je nameščen slovar, podatkov pa ni možno obnoviti in je treba disk zamenjati;
- ali še huje: denimo, da mi ukradejo računalnik.

V zadnjih dveh primerih je na zaščitni disketi zapisano, da sem program namestil na disk - a diska nimam več. Z računom in ustreznimi potrdili je od proizvajalca verjetno mogoče dobiti novo zaščitno disketo, je pa ob tem nekaj dodatnih opravkov in nekaj dni bom brez slovarja.

Omenjene težave nastajajo zato, ker je dovoljenje za uporabo programa omejeno na računalnik, namesto da bi bilo omejeno na osebo.

Če želimo še znižati stroške in slovarja na CD-ju sploh ne izdamo, temveč imamo vse podatke le na spletu, se zdi, da je zaščita celo slabša kot pri CD-jih (zaščita z imenom in geslom ni resna zaščita, ker si ljudje posojajo gesla).

Vendar obstaja tudi možnost profesionalne zaščite - banke jo uporabljajo za stranke, ki želijo imeti dostop do svojih računov prek interneta, državna uprava pa uporablja ta postopek za komunikacijo z državljani pri prenosu zaupnih podatkov (npr. oddaja napovedi dohodnine) - **to so spletna digitalna potrdila**. Na naslovu <http://www.sigen-ca.si> je predstavitev agencije *SIGEN-CA*, ki izdaja spletna digitalna potrdila za državljane in poslovne subjekte, ter opisi postopkov za pridobitev spletnih digitalnih potrdil in uporabo teh potrdil.

Postopek uporabe bi bil v grobem takle (Lah 2004): organizacija, ki bi želela na tak način omejiti dostop do svojih slovarjev (ali drugih podatkov), bi morala pridobiti spletno digitalno potrdilo za svoj strežnik, uporabniki (kupci) slovarja pa bi morali dobiti spletno digitalno potrdilo za svoj brskalnik (to potrdilo lahko dobite brezplačno na upravnih enotah), mogoče pa bi bilo uporabiti tudi bančno spletno digitalno potrdilo (če ga potencialni kupec že ima, nima pa npr. potrdila *SIGEN-CA*). Kupec bi plačal letno naročnino, ki bi bila bistveno manjša od zneska za nakup slovarja, in bi potem imel za neko obdobje dostop do slovarja. Ob prijavi uporabnika na slovarski strežnik bi ta zahteval spletno digitalno potrdilo uporabnika in bi ga primerjal s stanjem v svoji bazi (do kdaj ima uporabnik dovoljenje za dostop do strežnika). Po preverjanju podatkov bi uporabnik delal kot običajno. Podrobnosti glede dogajanja na strežniku so na omenjeni spletni strani (Poslovni subjekti - spletna potrdila za strežnike => uporaba spletnega potrdila => izberemo vrsto strežnika).

Podobno kot pri posojanju gesel si tudi tu uporabniki lahko med seboj izmenjajo spletna digitalna potrdila - a je ta možnost bolj teoretična, saj bi imel lastnik sposojenega bančnega spletnega digitalnega potrdila s tem možnost opravljanja vseh bančnih storitev v imenu druge osebe (to pa je podobno, kot če komu posodimo bančno kartico in mu zaupamo tudi geslo za bankomat) ali dostop do vseh zaupnih podatkov pri poslovanju z državno upravo (pri uporabi spletnega digitalnega potrdila *SIGEN-CA*), kar je celo več, kot če bi komu posodili osebno izkaznico, ker pri spletnem digitalnem potrdilu ni mogoče preveriti videza lastnika. Občasno bi se morda dogajale zlorabe dostopa, a menim, da bi bilo teh pojavov bistveno manj, kot je nedovoljenega kopiranja CD-jev.

Dobrih strani prenosa slovarja na splet in zaščite s spletnimi digitalnimi potrdili je več:

- ponudnik slovarja vzdržuje podatke na enem mestu;
- vsi uporabniki imajo dostop do zadnje različice slovarja;
- ni več izdelave in distribucije CD-jev;
- dovoljenje za uporabo slovarja je omejeno na osebo, ne več na računalnik; če ima uporabnik več naprav, naenkrat pa uporablja le eno (npr. doma, v službi, prenosni računalnik, mobilni telefon), ima brez slabe vesti omogočen dostop do slovarja z vseh naprav. Prav tako ni težav, če mora zamenjati računalnik - če le ima kopijo spletnega digitalnega potrdila;
- z vidika uporabnika je začetni strošek bistveno manjši kot pri nakupu CD-ja in je zato več potencialnih kupcev.

Slaba stran je ta, da je slovar dostopen le prek spleta, a danes imajo tako rekoč vsa podjetja neposreden dostop do interneta, hkrati pa se povečuje tudi delež prebivalstva, ki ima dostop do interneta prek ADSL-a ali kabelske televizije, zato bo tak način dostopa vedno zanimivejši.

Druga slaba stran je ta, da uporabniki še niso navajeni uporabljati spletnih digitalnih potrdil (težave nastajajo pri prevzemu potrdila, ne naredijo varnostne kopije, pozabijo geslo). Ker pa vedno več aplikacij zahteva spletna digitalna potrdila, bo sčasoma teh težav vse manj.

PRIMER: EVROTERM

Terminološka zbirka, ki uporablja izboljšave, omenjene v 2. poglavju (razen omejitve dostopa - za zdaj so podatki prosto dostopni), je **Evroterm** (<http://www.evroterm.gov.si>) v kombinaciji z Evrokorpusom (<http://www.evrokorpus.gov.si>). Evroterm sem v *Centru Vlade RS za informatiko* začel razvijati leta 2000 (Krstič, 2000) v sodelovanju s Službo za prevajanje, redakcijo in terminologijo pri *Službi Vlade RS za evropske zadeve*. Terminološka zbirka in korpus sta nastajala ob prevajanju pravnih aktov ES v slovenščino. V zbirki so pretežno angleški in slovenski izrazi (več kot 85.000), poleg tega je okrog 17.000 izrazov tudi v francoščini in nemščini, okoli 5000 izrazov pa je še v drugih desetih jezikih (češčina, danščina, finščina, italijanščina, nizozemščina, poljščina, portugalsščina, slovaščina, španščina in švedščina). Iskanje ni omejeno na iztočnice, temveč lahko iščemo po vseh sinonimih: v času pisanja tega članka je bilo v bazi 85.400 vpisov (konceptov), ki so bili poimenovani s 95.000 slovenskimi in 91.800 angleškimi izrazi. V korpusu je več kot 27 milijonov besed. Ob iskanju posamezne besede dobimo vse možne prevode in druge podatke, ki

so jih o posameznem pojmu navedli sestavljavci zbirke. Korpus je vzporedni dvojezični (angleško-slovenski), poravnava pa je na ravni prevodne enote v Tradosovem programu Translator's Workbench (ponavadi je to stavek, lahko je tudi vrstica pri naštevanju po točkah, naslov, napis pod sliko ali tabelo, vsebina celice v tabeli itd.).

Iskanje

Sodobni programi imajo navadno množico funkcij (ki jih uporabnik nikoli ne potrebuje), zato so nekatere pogosto uporabljane funkcije skrite globoko v sistemu menijev. Menim, da je pomemben napredek v nasprotno smer naredil iskalnik Google: razen nekaj vrstic besedila nad iskalnim okencem in pod njim je osnovni ekran tako rekoč prazen. Po drugi strani pa strokovnjaki za terminologijo ali korpusse potrebujejo dodatne možnosti, s katerimi lahko filtrirajo preveliko količino izpisa, ki se pojavi pri preprostem iskanju in ob veliki količini podatkov v bazi. V terminološki zbirki in korpusu zato lahko uporabljamo preprosto ali izpopolnjeno iskanje.

Iskanje po terminološki zbirki

Preprosto iskanje: v iskalno okence vpišemo iskani izraz (besedo, del besede ali niz besed) in kliknemo iskalni gumb. Rezultat je seznam zadetkov v vseh jezikih. Če iskane besede ni, nas program na to opozori, hkrati pa poišče podobne besede, in če obstajajo, jih izpiše. Ob kliku na zadetek dobimo prevod besede in dodatne informacije o njej. V dodatnih informacijah so prevodi izbrane besede za štiri najzanimivejše jezike napisani v štirih različnih barvah, ker domnevamo, da prevajalci najbolj potrebujejo te podatke, v nizu besed pa obarvano besedo hitreje opazimo. Besede v drugih enajstih jezikih so napisane le krepko. Besede v angleščini in slovenščini so podčrtane, to pomeni, da jih je mogoče klikniti – ob tem dobimo seznam zadetkov iz korpusa, ki vsebujejo iskano besedo. Če se v polju *TermRef* pojavi veljavna oznaka predpisa po zapisu Celex, dobimo tudi povezavo na ta predpis in s klikom lahko vidimo celoten dokument.

Če po Evrotermu iščemo z mobilnim telefonom, je izpis seveda omejen na najnujnejše podatke: področje in izraze v vseh jezikih.

Pri razširjenem iskanju imamo več možnosti:

- določimo jezik izvirnika,
- določimo enega ali več jezikov prevoda,
- izberemo eno ali več področij,

- izberemo način ujemanja (popolno ujemanje, začetek izraza, konec izraza, del izraza ali iskanje podobnih besed),
- izberemo način izpisa:
- seznam zadetkov s prevodi in področji,
- popoln izpis.

Če pri prvem načinu izpisa kliknemo označeno besedo, dobimo dodatne informacije o tej besedi (kot pri preprostem iskanju).

Če program ne najde iskane (ali njej podobne) besede v terminološki zbirki, preveri, ali obstaja v korpusu.

Iskanje po korpusu

Pri preprostem iskanju v iskalno okence vpišemo iskani izraz (besedo, del besede ali niz besed), program pa preišče slovenski in angleški del korpusa in izpiše zadetke. Če izberemo izpopolnjeno iskanje, lahko iskanje omejimo na jezik, področje, kakovost prevoda, oznako predpisa in izberemo eno- ali dvojezični izpis ali le število zadetkov. Program najprej preveri, ali je iskana beseda v glosarju – če obstaja, izpiše prevod, ki je hkrati kazalec na dodatne informacije (te so enake, kot če iščemo v Evrotermu), nato pa se izpišejo zadetki iz korpusa. Če je program našel prevod, ta podatek uporabi pri dvojezičnem izpisu in barvno označi iskani izraz in prevod tega izraza. Če prevoda iskane besede ni v glosarju, je pobarvana samo iskana beseda. Če je v polju »ID« navedena veljavna oznaka predpisa po strukturi Celex, je ta pretvorjena v povezavo, in če jo kliknemo, vidimo celotno besedilo predpisa v angleščini; če kliknemo še katerikoli drug navedeni jezik držav članic EU, pa dobimo dvojezično poravnano besedilo (za slovenščino kliknemo SL). Poravnava ni omejena na angleško-slovensko: eden od parametrov, ki jih vidimo v naslovu (URL-ju), je »lngl=en,sl«. Če tu namesto »en« napišemo npr. »de«, bomo isti predpis dobili poravnan v nemščini in slovenščini.

Terminološka analiza besedila

Na spletni strani Evrotermu obstaja tudi povezava na Terminator. Ob kliku te povezave se odpre novo okno, katerega večino zaseda prazen okvir. S funkcijo »kopiraj in prilepi« lahko vanj vnesemo celotno besedilo, ki ga je treba prevesti, označimo jezik in sprožimo obdelavo. Pri daljših besedilih je treba malo počakati (npr. obdelava besedila, ki obsega 40.000 znakov (7400 besed), traja okoli 70 sekund), ampak rezultat je pogosto vreden truda: program vse izraze, ki obstajajo v Evrotermu, pretvori v hipertekstne povezave, in če kliknemo tako povezavo, dobimo vse terminološke podatke o izbranem izrazu (enako kot če bi iskali prav

ta izraz). Zadreg glede terminologije potem ni več; zdaj je povsem jasno, kateri izrazi so v terminološki zbirki – pri teh torej prevajalec nima svobode izražanja.

Res je, da tovrstna analiza v Terminatorju najboljše deluje za angleška besedila (ker je v njih najmanj pregibnih oblik), prikazana pa je možnost, kako pri računalniškem iskanju narediti korak naprej od iskanja posameznih besed.

Prednosti programa

V programih Evroterm in Evrokopus so uporabljene prej naštet razširitve:

- terminološka zbirka je dvojezična (deloma petnajstjezična), iskanje pa je možno po vseh jezikih v zbirki;
- uporabnik lahko na preprost ali kompleksnejši način preiskuje terminološko bazo in korpus, informacije se mu prikazujejo postopno: najprej seznam zadetkov, potem prevod z dodatnimi informacijami, po želji še primeri rabe ali celotno besedilo predpisa, kjer se pojavi iskana beseda;
- terminološka zbirka in korpus sta povezana, to pa uporabniku prinaša dodatne koristne informacije; zbirka in korpus se lahko širita neodvisno drug od drugega;
- korpus uporablja podatke iz glosarja za preglednejši izpis;
- mogoče je terminološko analizirati celotno besedilo izvirnika;
- vsebina glosarja in dodatnih informacij se osvežuje vsaj enkrat na teden, vsebina korpusa pa vsakih nekaj mesecev.

SKLEP

Profesor Wolfgang Teubert je leta 1999 članek *Korpusno jezikoslovje in leksikografija* končal z mislijo (citiram): »Uveljavlja se prepričanje, da mora biti naslednja generacija slovarjev, tako enojezičnih kot tudi dvojezičnih, vsaj preverjana s korpusom, če že ne zasnovana na korpusu. Vendar konec koncev korpusnojezikoslovno izhodišče hoče več. Interaktivni postopki naj bi zahtevnemu uporabniku omogočali neposreden dostop do korpusnega gradiva in mu prepuščali interpretacijo jezikovnih podatkov, namesto da bi mu bili ti, kakor je bilo običajno doslej, posredovani skozi očala leksikografov.« (konec citata). Slovar je seveda bistveno kompleksnejša zadeva kot terminološka zbirka – ampak nekje je pač treba začeti in lahko rečemo, da je Evroterm v povezavi z Evrokopusom eden prvih korakov v tej smeri.

V članku je naštetih nekaj možnosti, kako zasnovati nove slovarje, da nas omejitve iz knjižnih izdaj ne bodo omejevale tudi pri elektronskih slovarjih:

- iskanje po obeh jezikih v enem slovarju (in možnost iskanja po celotnem besedilu);

- iskanje podobnih besed;
- razdelitev slovarja na tri dele: glosar, dodatne informacije in primeri rabe;
- samostojen razvoj teh treh delov;
- uporaba korpusa za iskanje primerov rabe;
- korpus kot dopolnilo podatkov v slovarju in glosar kot dopolnilo podatkov v korpusu;
- terminološka analiza besedila, ki ga je treba prevesti;
- redno osveževanje podatkov;
- zaščita dostopa do slovarja prek interneta s spletnimi digitalnimi potrdili.

Prikazano je, kako so navedeni predlogi za izboljšave uporabljeni v terminološki zbirki Evroterm.

Literatura

- ANŽLOVAR, Petra, 2004: Slovarji: težave se začnejo že z izborom besed. *Nedelo*, 6. junija, str. 27.
- BROOKES, Ian, 2004: Painting the Fort Bridge: Coping with Obsolescence in a Monolingual English Dictionary. *Proceedings of the Eleventh Euralex International Congress*. Lorient: France: EURALEX 2004, str. 221-231.
- DRSTVENŠEK, Nina, 2003: Vloga besedilnega korpusa pri postavitvi geselskega članka v enojezičnem slovarju. *Jezik in slovstvo*, 48/5. 65-81.
- GRAD, Anton, ŠKERLJ, Ružena, VITOROVIČ, Nada, 1997: *Veliki angleško-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS.
- HIRCI, Nataša, 1999: Pogled v prihodnost: vloga prevodoslovnih besedilnih korpusov v Sloveniji. *Uporabno jezikoslovje* 7-8/1999, str. 137-154. Ur. I. Kovačič, I. Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje.
- ISO 12616, 2002: Translation-oriented terminography. ISO, Geneva.
- JAKOPIN, Primož, LÖNNEKER, Birte, 2004: Query-driven Dictionary Enhancement. *Proceedings of the Eleventh Euralex International Congress*. Lorient: France: EURALEX 2004, str. 273-284.
- KRSTIČ, Adriana, ŽELJKO, Miran, 2000: Evroterm - terminologija EU na internetu. *Zbornik referatov posvetovanja INDO 2000*, str. 112-116.
- LÖNNEKER, Birte, ROZMAN, Katarina, 2004: Online SLO-DE-SLO: spletni slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar. *Zbornik 7. mednarodne multikonference Informacijska družba IS 2004, zvezek B: Jezikovne tehnologije*, str. 56-63. Ur. T. Erjavec, J. Gros.
- TEUBERT, Wolfgang, 1999: Korpusno jezikoslovje in leksikografija. *Zbornik Študije o korpusnem jezikoslovju*, 2005, str. 103-136. Ur. V. Gorjanc, S. Krek.
- VINTAR, Špela, 2003: Uporaba vzporednih korpusov za računalniško podprto ustvarjanje dvojezičnih terminoloških virov: doktorska disertacija. Ljubljana. [COBISS.SI-ID 21981538]

Viri na spletu

Amebis: <http://www.amebis.si>

Center Vlade RS za informatiko: <http://www.gov.si/cvi>

Demingov krog stalnih izboljšav: <http://academic.emporia.edu/smithwil/00sum476/citeam-pr.htm>

Digitalni slovar nemškega jezika: <http://www.dwds.de>

Evrokorpus: <http://www.gov.si/evrokor/>

Evroterm: <http://www.gov.si/evroterm/>

Korpus Nova beseda: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html

Korpusi ELAN, SVEZ-IJS in TRANS: <http://nl2.ijs.si/index-bi.html>

Nemško-slovenski slovar (avtor: Igor Antič, programska oprema: Amebis, d. o. o.):
<http://www.amebis.si/izdelki/mknesl/>

SIGEN-CA: <http://www.sigen-ca.si>

Slovar slovenskega knjižnega jezika: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

Služba Vlade RS za evropske zadeve: <http://www.gov.si/svez>

Trados: <http://www.trados.com>

Drugi viri

Pogovor s Pavlo Lah o uporabi spletnih digitalnih potrdil, Ljubljana, junij 2004